

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

DOI 10.52363/2414-5866-2023-1-36

УДК 37.091.2:614

Черкашин О.В. к.пед.н., заступник начальника кафедри пожежної та рятувальної підготовки, НУЦЗУ, м. Харків
ORCID: 0000-0003-3383-7803

Ковальов П.А. к.техн.н., доц., начальник кафедри пожежної та рятувальної підготовки, НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-2817-5393

Щербак С.М. к.техн.н., доц., старший викладач кафедри пожежної та рятувальної підготовки, НУЦЗУ, м. Харків
ORCID: 0000-0003-1133-0120

Cherkashyn O. PhD in Pedagogical Sciences, Deputy Head of the department of fire and rescue training, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

Kovalev P. PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Head of the department of fire and rescue training, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

Scherbak S. PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer of the department of fire and rescue training, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv

ІГРОВІ ВПРАВИ ТА ТРЕНІНГИ З ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ – ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

GAME EXERCISES AND FIRE SAFETY TRAININGS - STAGES IN THE DEVELOPMENT OF THE STATE STANDARD OF PRIMARY EDUCATION

В дослідженні розглянуто сучасні форми та методи формування у молодших школярів знань про пожежну безпеку. Акцентовано увагу на вікові особливості школярів під час виконання небезпечних завдань. Запропоновано ігрові вправи, які можуть бути використані вчителями загальноосвітніх та спеціалізованих навчальних закладів у виховному процесі під час навчання молодших школярів пожежної безпеки на етапі становлення Державного стандарту початкової освіти

ти: у системі післядипломної педагогічної освіти під час проведення семінарів, конференцій, круглих столів, тренінгів, нарад, з метою підвищення якісного рівня професійної підготовки директорів шкіл, заступників директорів шкіл із виховної роботи, педагогів початкових класів; організації наукової роботи студентів та проведення педагогічної практики у початковій школі.

Ключові слова: державний стандарт початкової освіти, школярі, пожежна безпека, виховна робота, пожежно-профілактична робота, формування знань у сфері пожежної безпеки.

The study considers modern forms and methods of forming knowledge about fire safety in junior schoolchildren. Attention is focused on the age-related peculiarities of schoolchildren when performing dangerous tasks. Game exercises are proposed that can be used by teachers of general and specialised educational institutions in the educational process when teaching junior schoolchildren fire safety at the stage of formation of the State Standard of Primary Education: in the system of postgraduate pedagogical education during seminars, conferences, round tables, trainings, meetings, in order to improve the quality of professional training of school principals, deputy principals for educational work, primary school teachers; organising students' research work and conducting pedagogical practice in primary schools.

Keywords: State Standard of Primary Education, schoolchildren, fire safety, educational work, fire prevention work, formation of knowledge in the field of fire safety.

Постановка проблеми. Сформованість здоров'я збережувальної компетентності здобувачів початкової освіти в умовах виникнення пожежі чи загорання – це передумова успішної реалізації самозахисту від пожежної небезпеки, що передбачено новим Державним стандартом початкової освіти Нової української школи. Саме наявність протипожежних знань, умінь і навичок сприяють самостійному прийняттю рішень шляхом вибору правильного та безпечного алгоритму дій під час виникнення пожежонебезпечної ситуації. У сучасній школі для формування протипожежних знань, умінь і навичок у здобувачів початкової освіти використовуються різноманітні форми й методи роботи, основними серед яких є екскурсія, ігрова вправа, колективне творче панно, бесіда, тематичний зошит, оформлення альбому, уявна подорож, конкурси, ігри, демонстрація, розповідь, моделювання, вікторина, виставка малюнків, добродійна акція та ін. [4].

Разом із цим, ми маємо доволі сумну статистичну картину. Невиконання правил пожежної безпеки та незнання порядку дій у разі виникнення пожежі, на превеликий жаль, призводить до виникнення пожеж, травмування та загибелі у них дітей. Щороку в Україні виникають десятки тисяч пожеж, у яких гинуть сотні людей, у тому числі дітей. Так, за матеріалами Державної служби України з надзвичайних ситуацій, тільки за останні п'ять років в Україні виникло 272411 пожеж, у яких загинуло 16756 людей, у тому

числі 484 дитини; отримали травми 8396 людей, з них 722 дитини; було врятовано 19157 людей та 1499 дітей. Вікові параметри дітей складають від 7 до 10 років [3]. Проведений аналіз свідчить про те, що діти не знають елементарних правил пожежної безпеки та правил поведінки під час виникнення пожеж. Ці факти свідчать про необхідність вибору та обґрунтування ефективних форм та методів виховної роботи зі школярами для вдосконалення знань про пожежну безпеку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень та публікацій з напрямку навчання молодших школярів протипожежних знань в рамках становлення Державного стандарту початкової освіти показав, що проблемі формування у школярів знань про пожежну безпеку присвячена невелика кількість розвідок, найвагомішими серед яких є здобутки І. Гуріненко [1] та О. Черкашина [6, 7, 8], однак досі потребує значна увага вивченню основ пожежної безпеки у школі з залученням фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій, робота методистів, психологів, що є умовами для розвитку Державного стандарту нової української школи. Тож сьогодні ця проблематика вимагає від фахівців прийняття невідкладних заходів щодо удосконалення виховної роботи з молодшими школярами з напрямку пожежної безпеки, що передбачається Кодексом цивільного захисту України [2] та Державним стандартом початкової освіти [5].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та теоретичне обґрунтування найбільш ефективних форм і методів виховної роботи з молодшими школярами для формування знань у сфері пожежної безпеки, відповідно до умов становлення нової української школи в рамках нового Державного стандарту початкової освіти. Провідними завданнями є опис наявних форм і методів виховної роботи зі школярами в навчальний та позанавчальний час, аналіз їх ефективності, виокремлення головних складників основ пожежної безпеки, опис впровадження їх основних положень у виховний процес початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Важливим складником формування навичок з основ пожежної безпеки є ефективний добір форм та методів виховної роботи. На нашу думку, найбільш дієвими будуть ті форми й методи, які зможуть найбільше вплинути на свідомість і поведінку дітей молодшого шкільного віку, оскільки виявляться цікавими й доступними для їх вікової категорії, сприятимуть творчому пошуку та розвитку мислення, даватимуть можливість не лише отримувати знання, а й застосувати їх на практиці для реалізації завдань, пов'язаних із самозахистом у разі виникнення небезпеки життю. Всі застосунки повинні давати самостійність дітям в виборі тих чи інших дій для самопорятунку. Під час навчання дітей молодшого шкільного віку основ пожежної безпеки доцільним, на нашу думку, буде акцентування уваги школярів на профілактиці виникнення пожеж та порядкові дій у разі їх

виникнення. Важливо не лише опанувати теоретичні знання, а й відпрацьовувати практично відповідні вміння за допомогою різноманітних форм та засобів навчання й виховання.

Найпоширенішим методом виховної роботи з дітьми у сфері пожежної безпеки є бесіда, яка є найбільш доступною для дітей молодшого шкільного віку. Бесіда відіграє передусім інформаційну та комунікативну роль при освоєнні дітьми основ пожежної безпеки. Застосування цього методу дає можливість ознайомлювати дітей з головними правилами пожежної безпеки, причинами виникнення пожеж, із тим, що таке безпечно чи небезпечно, основними правилами запобігання пожежам, порядком дій у разі виникнення загорання чи пожежі. Доповненням бесіди може виступати роздача інструкцій та пам'яток з інформацією та кольоровими зображеннями, що є відповідними віковим особливостям молодших школярів. Важливою є подальша інформаційна підтримка – створення особистої та шкільної протипожежної бібліотеки, яка забезпечить молодшим школярам доступ до інформації з основ пожежної безпеки не лише на слуховому, а й на візуальному рівнях.

Більш ефективним метод бесіди буде у випадку співпраці вчителя та учнів із спеціалістами Державної служби України з надзвичайних ситуацій під час екскурсії школярів до пожежної частини, виступів представників пожежної охорони на класних годинах, у пришкільних таборах та в період літньої оздоровчої кампанії. Це дасть змогу сформувати почуття відповідальності за збереження майна та речей, усвідомити можливість загрози виникнення пожежі, виробити необхідну обережність у поведженні з вогнем, електроприладами, газовими приладами, свічками, сірниками тощо.

Тематичні екскурсії до пожежної частини на етапі початкової школи, на нашу думку, є важливим складником організації навчання дітей окремих напрямів пожежної безпеки. Під час тематичних екскурсій відбувається спілкування, бесіда зі спеціалістами рятувальної справи, ознайомлення зі схемами евакуації у разі виникнення пожежі. Важливою, на наш погляд, є пізнавальна подорож та ознайомлення з професіями та діями рятувальника й диспетчера – від моменту прийому диспетчерами телефонного дзвінка про пожежу, або якусь надзвичайну подію, до моменту локалізації та ліквідації (повного гасіння) пожежі чи ліквідації надзвичайної події, ознайомлення з аварійно-рятувальною технікою. Завдяки цій формі роботи в дітей формується уявлення про професію рятувальника, її роль у нашому житті. Діти починають краще розуміти важливість дотримання правил пожежної безпеки, усвідомлювати небезпеку пожежі та її наслідків, адже лише під час екскурсії діти отримують можливість поговорити про пожежі з професійними рятувальниками, дізнатися про негативні моменти виникнення небезпечних ситуацій, проаналізувати необхідність набуття знань з профілактики виник-

нення пожеж, правильного алгоритму дій, виходячи з прикладів реальних життєвих ситуацій, про які розкажуть фахівці в процесі екскурсії.

Під час тематичних екскурсій до пожежних частин важливу роль відіграє знайомство дітей з роботою диспетчера. Побачивши наочно статистику дзвінків за добу до Служби порятунку, діти матимуть можливість краще усвідомити шкоду від фальшивих (хибних) дзвінків; зрозуміти, наскільки важлива достовірна та повна інформація про пожежу, або подію; дізнатися, що саме слід казати, викликаючи пожежних; зрозуміти важливість швидкого прийому інформації та передачі її рятувальникам заради безпеки свого життя та життя оточуючих людей. Школярі усвідомлять, що незнання усіх необхідних даних про місце виникнення пожежі, координат місцевості, де виникла пожежа, призведе до затримок у роботі рятувальників, і це, своєю чергою, може спричинити трагічні наслідки. Водночас діти матимуть змогу перевірити власні, уже наявні, знання з безпеки своєї життєдіяльності.

Виробленню в учнів знань з пожежної безпеки сприятимуть також лекції, практичні заняття, участь у тематичних вечорах, вікторинах, виготовлення плакатів з протипожежної тематики, випуск стінгазети протипожежного спрямування, участь у конкурсі протипожежних малюнків, відвідування музеїв пожежної охорони, показ плакатів, відео-, кінофільмів з протипожежної тематики, ігрові змагання та вікторини серед дітей. Ці форми та методи активно використовуються вчителями під час занять та в позакласній роботі, проте, ми вважаємо, що вони є ефективними лише в комплексі з виробленням практичних навичок, адже поверхове теоретичне знайомство з основами пожежної безпеки не сприяє оволодінню глибокими знаннями, відтак і виробленню в дітей правильного алгоритму дій в разі виникнення пожежонебезпечної ситуації.

Ще одним методом навчання основ пожежної безпеки, що активно використовується вчителями під час проведення занять, під час тижня безпеки життєдіяльності, класних годин, святкування дня захисту дітей, під час літньої оздоровчої кампанії, є тренувальна евакуація дітей та вчителів зі школи, певних приміщень чи будинків. Цей метод навчання є ефективним у засвоєнні дітьми знань про порядок дій у разі виникнення пожежі та задимленості приміщень, набутті конкретних навичок, але тільки за певних обставин. На сьогодні алгоритм прописаний так, що евакуація проводиться безпосередньо під керівництвом педагогів. Ці тренінги плануються завчасно, чітко контролюються, однак недоліком таких тренувальних евакуацій є те, що діти не мають можливості самостійно обирати шляхи евакуації, відтак у них не відбувається вироблення вмінь прийняття самостійних правильних рішень. Чинний алгоритм проведення тренувальних евакуацій передбачає, що педагоги виводять дітей з приміщень на вулицю в безпечне місце, перераховують евакуйованих та доповідають про наявність дітей старшим груп. Цим

нівелюється ефективність процесу відпрацювання навичок прийняття самостійних рішень і виконання самостійних дій. Школярі діють під керівництвом педагогів в умовах недостатньої інформації про небезпеку, її впливу на людину, методи її подолання та самозахисту. Тож, на нашу думку, тренувальний метод роботи має застосовуватися в тому числі й за умов надання дітям повної самостійності під час виконання дій та прийняття рішень, щоб кожна дитина сама змогла прийняти рішення про евакуацію, визначити напрямки порятунку та його шляхи (через коридори, евакуаційні виходи, вестибюлі тощо). Педагог чи запрошений на ці заняття співробітник Служби порятунку при цьому обмежить функцією контролю. Серед його завдань буде завдати умови – змодельовати місце виникнення уявної пожежі та проаналізувати правильність дій молодшого школяра. Але етапові практичного відпрацювання умінь та навичок має передувати етап попереднього опрацювання теоретичного матеріалу.

Перед тренувальною евакуацією спочатку вчителям, а потім дитині слід розповісти про шляхи евакуації та евакуаційні виходи; показати, де вони розташовані у школі та куди ведуть. Цю інформацію має надавати спеціально запрошений представник місцевої пожежної охорони. Найефективнішим цей метод буде при взаємодії трьох сторін: рятувальники – педагоги – батьки. Завданням батьків у цьому випадку буде надання дітям необхідної протипожежної інформації відносно власної оселі, зокрема діти мають знати специфіку розміщення кімнат у квартирі (приватному будинку), шляхів евакуації з них, можливі варіанти виникнення пожежі та ймовірні шляхи порятунку у безпечне місце. Допомогти батькам з експертизою протипожежного стану оселі можуть рятувальники, спеціально запрошені для цього на батьківські збори.

Важливою умовою ефективності цього методу тренувань є систематичне, а не епізодичне (скажімо, раз на рік) проведення фахівцями протипожежної справи тренінгів із учителями, батьками та дітьми. Під час таких тренінгів мають створюватися проблемні ситуації, організовуватися ігри, обговорюватися типові виховні проблеми, відбуватися спільний критичний аналіз дій, моделюватися виховні ситуації, у процесі програвання яких дорослі будуть набувати необхідний обсяг знань, умінь і навичок. Важливо, щоб після кожного тренінгу з програванням тієї чи тієї ситуації у батьків і вчителів була можливість обговорити з дітьми, колегами, представниками пожежної охорони пережиті дітьми емоції; проаналізувати дії дітей, вислухати їхній аналіз щодо прийнятих у тій чи тій ситуації рішень, виявити недоліки, надати поради в доопрацюванні того чи іншого аспекту. У цих вправах необхідно виокремити смисловий аналіз дій дітей та виявити помилки для їх обговорення, виправлення в подальшому моделюванні життєвих ситуацій, що дозволить розвивати ініціативність дитини, уміння здійснювати

дослідницький пошук, аналізувати та знаходити відповіді на складні питання, а також сприятиме покращенню психологічного стану вихованців, корекції їхньої поведінки та налагодженню взаємодії з небезпечним навколишнім середовищем.

Головним аспектом у формуванні в дітей молодшого шкільного віку необхідного обсягу знань, умінь та навичок з основ пожежної безпеки є практично-ігрова спрямованість цих тренінгів. Найпростіші вправи можна організувати на подвір'ї школи, біля будинку, влітку – на території дитячих оздоровчих таборів. Як уже зазначалося, спочатку слід опрацювати з учнями теоретичний матеріал, а вже потім переходити до практичного відпрацювання необхідних умінь та навичок. Прикладами моделювання пожежонебезпечних ситуацій можуть бути такі: учитель, батьки чи представник державної пожежної частини запалюють завчасно підготовлений папір у відрі, багаття на невеликому смітнику; може моделюватися ситуація, коли загорівся електроприлад, увімкнений в електромережу; загорівся рушник, який лежав поряд з увімкненою газовою піччю тощо. Це найпростіші завдання, при виконанні яких діти можуть наочно побачити можливі варіанти подолання пожежонебезпечної ситуації. Однак варто пам'ятати, що діти молодшого шкільного віку не повинні самостійно долати пожежонебезпечні ситуації, вони мають знати, що це може бути вкрай небезпечним, адже одна й та сама ситуація може розвиватися по-різному, й не всі ризики та небезпеки можуть бути ними враховані. Скажімо, типовий випадок загорання паперу в смітнику. Найпростішим варіантом подолання ситуації є гасіння його водою, але не всі діти зможуть прорахувати ситуацію, що в смітнику можуть знаходитися додаткові горючі та легкозаймисті матеріали, які під дією високої температури виділяють їдкий дим; такі речовини можуть вибухнути, і це призведе до травмування. Перше, що мають чітко усвідомлювати діти молодшого шкільного віку – під час виникнення пожежі слід кликати на допомогу дорослих, а не займатися гасінням пожежі самостійно. Діти цього віку мають усвідомлювати також можливі наслідки своїх пожежонебезпечних дій. Зокрема: якщо б папір не було підпалено сірниками, він би не загорівся і не спричинив пожежонебезпечну ситуацію. Тим самим, гра є доволі ефективним методом набуття молодшими школярами необхідних знань, умінь і навичок з основ пожежної безпеки, вона дає змогу ілюструвати приклади виникнення загорань та пожеж із життєвих ситуацій та моделювати поведінку дитини в небезпечних для життя умовах, сприяє формуванню самостійності вихованця на основі вже наявних у нього певних знань, умінь і навичок. При використанні ігрових методів для оволодіння навичками пожежної безпеки доцільним є залучення до процесу навчання й виховання співробітників пожежної охорони. Це дозволить підвищити рівень знань дітей щодо дій у разі виникнення пожежі та відпрацювати правильний алгоритм дій.

Висновки. Використання методів бесіди, екскурсій до місцевих пожежних частин, навчальних евакуацій, ігор та тренінгів при формуванні знань, умінь і навичок з основ пожежної безпеки потребує комплексних методичних рекомендацій для вчителів і батьків. Важливим фактором є долучення до цього процесу фахівців з пожежної безпеки. Запропонований нами в статті комплекс форм та методів виховної роботи з дітьми у сфері пожежної безпеки ґрунтується передусім на використанні активних методів роботи, що передбачає сплановану послідовність дій, націлених на формування позитивного мислення та поведінки в умовах небезпеки, що є актуальним для вирішення завдань Державного стандарту початкової освіти. Зауважимо, що ми пропонуємо здебільшого методи індивідуальної та групової форми підтримки. Їх ефективність доведена практикою і досвідом соціально-педагогічної діяльності з дітьми різних вікових груп. Разом із цим, сьогодні існують й інші форми та методи виховної роботи, що допомагають формувати у молодших школярів протипожежних знань, і це потребує подальшого, більш ґрунтовного, дослідження.

Список використаних джерел:

1. Гуріненко І. Дидактичні умови навчання правилам пожежної безпеки молодших школярів // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини. Педагогічні науки. 2010. № 1. С. 60–69.
2. Кодекс цивільного захисту України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/>.
5. Національна доповідь про стан пожежної та техногенної безпеки в Україні. URL: <http://dsns.gov.ua/>.
6. Основи здоров'я. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 року № 87 «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018.html>.
7. Черкашин О. В. Навчання молодших школярів пожежній безпеці: сучасний стан проблеми // Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2016. № 3. С. 182–189.
8. Черкашин О. В. Основи пожежної безпеки в системі навчання та виховання молодших школярів // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогічні науки. 2016. Вип. 3 (85). С. 152–157.
9. Черкашин О. В. Форми та методи виховної роботи з молодшими

школярами при навчанні основ пожежної безпеки // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / ред. кол.: акад. І. Ф. Прокопенко (голов. ред.) та інші; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Вип. 45. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. С. 105–114.

References:

1. Hurinenko, I. "Didactic conditions for the training of fire safety rules for junior schoolchildren [Dydaktychni umovy navchannia pravylam pozhezhnoi bezpeky molodshykh shkoliariv]". Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni P. Tychny. Pedahohichni nauky 1 (2010): 60–69. Print.
2. The Code of Civil Protection of Ukraine [Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy]. Web. 13 March. 2023. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/>>.
3. National report on the state of fire and anthropogenic safety in Ukraine [Natsionalna dopovid pro stan pozhezhnoi ta tekhnohennoi bezpeky v Ukraini]. Web. 13 March. 2023. <<http://dsns.gov.ua/>>.
4. Basics of health. The program for secondary schools. Grades 1-4 [Osnovy zdorovia. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. 1–4 klasy]. Web. 13 March. 2023. <<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html/>>.
5. Ukraine. Cabinet Ministers of Ukraine. On Approval of the State Standard of Elementary Education [Pro zatverdzhennya Derzhavnoho standartu pochatkovoyi osvity] N.p., 07 Febryary 2018. Web. 13 March. 2023. <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018.html> />.
6. Cherkashyn, O.V. "Teaching of junior schoolchildren for fire safety: the current state of the problem [Navchannia molodshykh shkoliariv pozhezhnii bezpetsi: suchasnyi stan problemy]". Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Pedahohika 3 (2016): 182–189. Print.
7. Cherkashyn, O.V. "Fundamentals of fire safety in the system of education and upbringing of junior schoolchildre [Osnovy pozhezhnoi bezpeky v systemi navchannia ta vykhovannia molodshykh shkoliariv]". Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii: Pedahohichni nauky 3 (85) (2016): 152–157. Print.
8. Cherkashyn, O.V. "Forms and methods of educational work with junior students in the study of the foundations of fire safety [Formy ta metody vykhovnoi roboty z molodshymy shkoliaramy pry navchanni osnov pozhezhnoi bezpeky]". Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty HNPU imeni G. S. Skovorody 45 (2015): 105–114. Print.